

ACTELE UNIRII

Volum coordonat de
Cornel SIGMIREAN
Cristina PREUTU
Silviu B. MOLDOVAN

EDITURA HAMANGIU, 2018

**„O MINORITATE INFIMĂ DOMINĂ
PRETUTINDENI ÎN ROMÂNIA”.
NOTE ALE GENERALULUI HENRI-MATHIAS
BERTHELOT ASUPRA CELEI DE-A DOUA
MISIUNI ÎN ROMÂNIA
(7 OCTOMBRIE 1918 – 5 MAI 1919)**

**“A Tiny Minority Dominates Far And Wide In Romania”
General Henri-Mathias Berthelot’s Notes
Regarding His Second Mission In Romania
(October 7th 1918 – May 5th 1919)**

Liviu ȚĂRANU*

***Abstract:** Among the personalities that offered essential and direct help for the military victory of Romania in the summer of 1917 was the French general Henri-Mathias Berthelot. On the Western front, he had distinguished himself in 1914, when the Central Powers attained important victories. During the final stage of the war he was sent to Romania with a very important mission: to rebuild the Romanian Army morally and technically. To attain this goal, he collaborated with the civilian and military authorities that had taken refuge in Iași, he organized the massive Allied shipments to Romania via the Polar Circle, through Siberia and Continental Russia to Moldavia!*

Consequently, his war journal contains precious information regarding Romania’s involvement in the war! Overall, general Berthelot’s notes are themselves a direct historical source written by someone who lived through the period and had an active role in their unfolding. This is what makes them quite remarkable. The information they contain require – with the obligatory judgment – a reconsideration

---

* Dr., Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității.

of some of the known facts or of the individuals that played significant roles in the period. Berthelot knew how to be the right man for the mission. Amidst the calamities, at the end of his first mission in Romania, he left the country shouting "Till next time".

Indeed, he returned.

Keywords: *Henri-Mathias Berthelot, I War World, memory, Romanian Army.*

Între personalitățile care au pus umărul în mod fundamental și direct la reușita militară a României în vara anului 1917 se numără și generalul francez Henri-Mathias Berthelot. S-a distins, pe frontul occidental, la începutul Primului Război Mondial, în 1914, când Puterile Centrale au înregistrat victorii importante. În faza finală a războiului, generalul a fost trimis în România, cu o misiune de mare importanță: de a reface armata română, din punct de vedere moral și material. Pentru asta a colaborat, în refugiul de la Iași, cu autoritățile civile și militare românești, a rânduit masivele transporturi ale Aliaților către România, pe la Cercul Polar, prin Siberia, prin Rusia continentală, până în Moldova!

Ca urmare, jurnalul său de război conține prețioase date necesare cunoașterii istoriei participării României la acest război¹. Valoarea notelor sale zilnice, uneori lacunare și discrete, impuse de educația militară și disciplina păstrării secretului, derivă din autoritatea martorului care scrie numai despre ce a văzut și a trăit. Aspectele politice și sentimentale nu-l ispitesc. Generalul Berthelot este logicul și lucidul gospodar al unei armate în acțiune, istoricul unui moment. După el, „scopul războiului este democrația, autodeterminarea popoarelor, justiția socială. Deocamdată, nu filozofăm, ci luptăm. Europa este liniată ca o foaie de aritmetică: în fiecare pătrățel, se află trupe și comandanți. Câștigând războiul, lăsăm popoarelor puțința de a se auto-conduce”. Orice element care

---

¹ Jurnalul a fost publicat în mai multe ediții, prima înainte de 1989, în SUA, după acest volum fiind realizată o traducere destinată lui Nicolae Ceaușescu. După 1990 au apărut două ediții în România; a se vedea prima ediție General Henri Berthelot, *Mémoires et Correspondance. 1916-1919*, Edited by Glenn E. Torrey, Columbia University Press, New York, 1987; și următoarele: Generalul Henri Berthelot, *Memorii și corespondență 1916-1919*, Glenn Torrey (ed.), București, Editura Militară, 2002; General Henri Berthelot, *Jurnal și corespondență. 1916-1919*, colecția Memoria clepsidrei, traducere din limba franceză de Oltița Cîntec, ediție, studiu introductiv și indice de Gheorghe I. Florescu, Editura Junimea, Iași, 2018.

încurcă sau slăbește potențialul de luptă este respins de Berthelot: din această cauză, el a criticat efectele imediate ale Marii Revoluții din octombrie 1917 asupra dispozitivului strategic.

Călătorește la Petersburg, unde constată criza profundă din societatea rusă și contextul favorabil acțiunii lui Lenin; în România observă o minoritate preocupată de ranguri și decorații, dar și sacrificiul pe care îl fac românii pe câmpul de luptă.

În martie 1917, Berthelot s-a opus vehement exodului armatei române dincolo de Nipru, arătând pericolul unui marș de 300 de kilometri, în plină epidemie de tifos, de holeră și de alte boli provocate de lipsuri alimentare; în Consiliul de Coroană, el a evidențiat valoarea politică a legăturii nemijlocite dintre armata română și teritoriul național. În două misiuni succesive, în România, a organizat școli practice militare, spitale și a dus muncă de igienist, în bordeie și-n tranșee, s-a zbatut pentru proviziile armatei, care soseau de la Aliați, pe drumul ocolit pe la Cercul Polar, pe la Murmansk, a colaborat cu transilvănenii și bănățenii care trecuseră din armatele habsburgice în armata română, iar regelui Ferdinand i-a vorbit imperativ convingându-l să acorde soldaților români tot devotamentul său!

Luete în ansamblu, notele generalului Berthelot sunt, prin ele însele, o sursă de informare istorică nemijlocită, a unui contemporan al evenimentelor, care a participat activ la desfășurarea lor. În asta constă și valoarea lor deosebită. Datele pe care le cuprind impun – cu discernământul de rigoare – reconsiderarea unora dintre faptele cunoscute sau a persoanelor care au avut un rol în acea perioadă. Berthelot a știut să fie omul potrivit misiunii momentului. În mijlocul nenorocirilor, la sfârșitul primei sale misiuni în România, el părăsește țara, strigând în mod semnificativ: „La revedere”. Într-adevăr, a revenit.

După prima sa misiune în România anului 1917, a existat și o a doua misiune, de pe urma căreia se păstrează câteva note ale generalului, mai puțin cunoscute. În prezentarea noastră readucem în actualitate o parte din conținutul acestor note, cât și cele mai importante judecăți pe care acesta le-a lăsat despre români și țara lor, la vremuri de mare cumpănă.

Folosim aici o traducere realizată în anul 1988 destinată, în primul rând, președintelui Nicolae Ceaușescu, după ediția publicată în 1987 de profesorul american Glenn E. Torrey, de la Emporia State University Bellevue, Kansas, SUA. Considerăm că Glenn E. Torrey, în calitatea sa de editor, este cel mai în măsură a aprecia valoarea acestor însemnări: „Jurnalul de față oferă accesul la însemnările zilnice ale lui Berthelot, dintr-o perioadă care a purtat poporul

român între agonie și extaz. Notele dedicate de Berthelot României au fost considerate de el însuși ca reprezentând mai mult decât o datorie de conștiință și nu numai una personală. Generalul francez a manifestat față de această țară și față de poporul ei o dragoste profundă și cordială. În ultimii ani ai vieții, el s-a referit în mod frecvent la România ca la «a doua mea patrie, unde mi-am lăsat o bună parte a inimii».

1 octombrie 1918

La Clemenceau la orele 9; el mă trimite să pun România pe picioare!... Îi răspund că treaba asta mi se pare foarte neplăcută. Când un câine prânzește din ce-a vânat, nu i se ia bucățica din gură. Nu pot sosi în România decât cu o armată franceză, cu toate că Bulgaria ar fi acceptat toate condițiile noastre. Nu se poate face nimic în timp de iarnă și nu se poate trece peste Dunăre decât în primăvară. De acum și până atunci, câinii vor mânca prada. Cât despre propagandă, cea mai bună este aceea făcută de victoriile din Franța.

Dar Clemenceau nu ascultă. M-am dus să văd pe Alby și pe Hallier [generali din cabinetul lui Clemenceau]. Mi-am pregătit plecarea: sâmbătă.

7 octombrie 1918

[...] După-amiază, vizită la președintele Republicii [Raymond Poincaré]. Îi spun că nu văd prea bine ce voi avea de făcut acolo. România nu se va mișca decât atunci când vor sosi trupele aliate acolo. Acest lucru nu se poate întâmpla imediat, fără să mai socotim dificultățile operațiilor militare în Balcani, în acest anotimp; trebuie cu precădere să fie lichidată problema turcă și trebuie curățată Marea Neagră, fiindcă nu se poate concepe aprovizionarea prin căile ferate bulgare lipsite de cărbune, de materiale etc. Președintele răspunde abundant în sensul spuselor mele și găsește că Clemenceau se cam grăbește.

9 noiembrie 1918

Un comunicat vestește schimbarea guvernului român. Coandă înlocuiește pe Marghiloman. Pe frontul Franței, înaintare generală, pe Mons, Avesnes, Hirson și Sedan.

10 noiembrie 1918

Am trimis apelul meu către armatele românești.

11 noiembrie 1918

Azi-noapte, Dunărea a fost trecută pe la Nicopole și Șistov. După câteva împușcături, trupele noastre au respins posturile inamice și au ocupat Turnu Măgurele și Zimnicea.

Știri despre armistițiul încheiat de mareșalul Foch. Ostilitățile trebuie să înceteze la orele 11.

Totuși suntem nevoiți să ne asigurăm capetele de pod. Dau ordine în acest sens, îndată după întoarcerea mea, la orele 5.

12 noiembrie 1918

Ultimul comunicat de război, primit azi de dimineață, este într-adevăr foarte bine făcut, sobru în gest și în vorbă, și afirmă victoria.

[...] Dau ordin de repartizare a trupelor și cer să mi se comunice termenii convenției de armistițiu, ca și ai protestului cu privire la reținerea prizonierilor francezi de către Mackensen. [...] dar situația este bizară. Chretien îmi semnalează, prin telefon, că s-au produs împușcături între bulgari și români, la Galați și la Tulcea, cu toate că Franchet d'Esperey hotărâse ca bulgarii să se retragă la sud de vechea frontieră a Dobrogei.

Noi proteste împotriva germanilor care comit acte de sabotaj, aruncă podurile în aer, fură cirezile de vite și incendiază furajele, dezarmează și capturează pe jandarmii români.

15 noiembrie 1918

[...] La Giurgiu, populația ne face o primire entuziastă, cu discursurile prefectului și primarului. Dejun la Hotel Europa, cu personalități locale. Am fost instalat într-o casă pe care nemții au lăsat-o într-o stare de respingătoare murdărie. S-a făcut o mare curățenie. Până seara, locuința mea are un aspect aproape convenabil. Regăsesc cu plăcere sobele românești, după atâta zăpadă și ger.

26 noiembrie 1918

Prin telegrama lui Clemenceau mi se acordă semnătură în alb, în vechiul regat, Transilvania, Ucraina și Crimeea, cu trei divizii franceze și trei divizii grecești. După dejun, luăm hotărârile de principiu asupra punctelor următoare: Dobrogea, ocuparea Bucovinei și a Transilvaniei. Alte stricăciuni provocate de germani. Prizonierii de război; intervenție în Rusia; cooperare cu trupele române. Aprovizionare: bazele de la Odessa și Constanța.

1 decembrie 1918

Intrarea în București. Regele, regina și principesele sosesc la orele 9 și jumătate. Încălecăm pe cai. [...] Regele mă invită la dreapta lui. Urmează trecerea în revistă a trupelor franceze, britanice și române. Se face obișnuita binecuvântare a drapelelor. Ni se oferă pâine și sare. Apoi, pe Calea Victoriei. Copiii nu lipsesc. În fața statuii lui Mihai Viteazul are loc defilarea trupelor, în mijlocul ovațiilor entuziaste. Soldații noștri sunt mulțumiți. Ceremonie și Te Deum la catedrală. Pimen (mitropolitul Moldovei) nu mai isprăvește! Dejunul la orele 2 și jumătate, unde Saint-Aulaire sosește cu noi.

După amiază am primit 20.000 de țigări pentru ofițeri și 140.000 pentru soldați. Freydenberg le va împărți.

[...] Dineu la Palatul Regal; iau parte mulți dintre ofițerii noștri. S-au distribuit decorații. Regele îmi dă Ordinul Mihai Viteazul, clasa I-a. Regina și principesele îmi exprimă grațiozități.

31 decembrie 1918

[...] sosirea cu trenul la Cluj, la orele 8 și jumătate. Este un delir: delegații, cuvântări, orășeni și țărani. Mi se fac daruri, buchete de flori și arme etc. Ne plimbăm în Cetatea Clujului, până în Piața Mateiaș Corvin. O lume imensă a coborât din munți.

18 ianuarie 1919

Clemenceau s-a hotărât să răspundă în privința politicii noastre față de România, dar el însoțește răspunsul său cu vorbe dezagreabile, pe care nu le pot accepta și nu pot face să i se spună acest lucru [...]

19 ianuarie 1919

Am răspuns lui Clemenceau. Am cerut să fiu chemat numaidecât în Franța...

26 ianuarie 1919

M-am dus la Prezan pentru a discuta despre luarea din depozitele rusești din Moldova a unor muniții spre folosul armatei de voluntari; despre oprirea necesară a trupelor românești din Transilvania; despre chestiunea Banatului și Basarabiei; despre regimentul Moruzi etc.

La dejun, maiorul Martin și locotenentul Benz, din detașamentul de legătură britanică. După amiaza, vizita lui Pherekide (ministru liberal); el cere să se efectueze o percheziție la Budapesta, pentru a pune mâna pe centrul bolșevic unguresc.

19 februarie 1919

[...] Generalul Prezan îmi spune că guvernul român este hotărât să ocupe zona Arad – Oradea Mare – Satu Mare. Îl sfătuiesc să n-o facă.

După amiază, [Al.] Constantinescu [ministru liberal] vine să-mi vorbească îndelung despre diferitele puncte care nu merg cum ar trebuie: aprovizionarea, vapoarele, căile ferate, centrala devizelor valutare...

24 februarie 1919

Prezan îmi spune că o brigadă maghiară a atacat trupele române de lângă Cluj și că au fost comise fapte abominabile și masacre, de unguri, asupra populației române din Villagos, la 30 km de Arad.

23 martie 1919

Drum de noapte. Traversăm Brațul Borcea, de la orele 8 până la 11, sub un vânt violent. Ne încrucișăm în drum cu locotenent-colonelul Gerard, șeful comisiunii interaliate de la căi ferate, de la Belgrad, care acum se duce la Constan-

tinopol pentru a primi ordinele Corpului de Armată. Îmi spune că situația e gravă în Ungaria și că trenul nostru va fi deviat pe linia Agram-Viena².

Am plecat din Fetești la orele 11 și jumătate, iar la orele 6 și jumătate, seara, am sosit la București. Mi-am cercetat corespondența și actele sosite, în lipsă. Ungaria refuză să se supună recomandărilor Antantei, își constituie un guvern comunist, face o declarație de război cehilor, sârbilor, românilor și face un apel către Lenin. Iată frumosul rezultat al politicii noastre de temporizare și de menajamente.

24 martie 1919

Am dictat patru telegrame „de principiu”: atitudinea ce trebuie adoptată față de Ungaria.

Mă vizitează Prezan care-mi vorbește despre apărarea Basarabiei.

6 aprilie 1919

La 7 și jumătate a sosit Franchet d'Esperey. Am avut o lungă conferință cu el, cu generalul Prezan, cu Sagnier, cu Denain, cu Antonescu. S-a luat hotărârea de a se pune rânduială, numaidecât, în chestiunea ungară; să se organizeze apărarea Nistrului. Cot va înlocui pe Dessort care va pleca în Franța.

Iau dejunul cu regele. Am treabă și după amiază. Dezordini la Odessa.

11 aprilie 1919

A sosit Franchet d'Esperey care e furios fiindcă nu i s-a dat autorizarea de a acționa contra Ungariei! Am o consfătuire cu Prezan și cu amiralul Exelmans.

Guvernul român a hotărât ca armata să ocupe partea din Ungaria, pe care a indicat-o Conferința Păcii.

---

² Schimbarea rutei trenului Paris-București pe la Zagreb (Agram) a fost determinată de tulburările din capitala Ungariei, de schimbarea regimului politic, prin răsturnarea guvernului Karolyi.

5 mai 1919

Note ale generalului Berthelot asupra celei de a doua misiuni în România

Misiunea mea cuprindea două scopuri principale: reluarea contactului cu România și acțiunea în Rusia meridională.

România

La 20 noiembrie [1918] am adresat un raport cu anexele lui, care rezumă reluarea contactului cu România; legături aviatice, mobilizare română, operații ale Armatei Dunării etc. Pentru a-l completa, trebuie să semnez că operațiile de trecerea Dunării ar fi putut fi activate, dacă diviziile care urmau să facă parte din armata mea ar fi fost puse în mișcare, încă de la mijlocul lunii octombrie; ele au rămas nemișcate în regiunea Uskub [Skopje] până în jurul datei de 25 octombrie.

Trecerea Dunării de către trupele noastre și reintrarea României în acțiune, lângă Antantă, n-au putut să fie efectuate, în aceste condiții, decât cu două zile înainte de Armistițiu, la 9 noiembrie. Dar la data aceasta, nimeni nu știa acolo că Germania ajunsese la ultima ei suflare. Se pare că s-a păstrat o atitudine de rachiună față de România, pentru a fi intrat în acțiune prea târziu, cu toate că România a acționat la ora precisă, fixată de mine.

De asemenea, poate că au existat unele regrete pentru faptul de a se fi intervenit înainte de Armistițiu, ceea ce ar fi permis să se anuleze acordul de la 17 august 1916. În orice caz, tăcerea s-a așternut cu desăvârșire, atât asupra trecerii Dunării, cât și asupra mobilizării române. O telegramă a regelui către președintele Republicii Franceze n-a sosit la adresă decât cu o întârziere de o lună!

De la primele mele telegrame adresate la Paris și la Salonic, am simțit că lumea aceea nu era prea bine dispusă față de România. Românii mi-au cerut să atrag atenția Alișilor asupra paragrafului 2 din Convenția de armistițiu, cu Bulgaria, care voia să pară a considera Dobrogea ca pe un teritoriu bulgar, în timp ce Convenția de Armistițiu cu Germania abrogă tratatul de la București. Mă tem că această observație a fost luată în nume rău. În orice caz, românii s-au abținut de la orice intervenție, în Dobrogea, până în momentul tardiv, când Alișii au autorizat-o.

Încă din luna noiembrie, mă plângeam că sunt lăsat fără ordine și constatam că interesele României veneau la urmă, după acelea ale inamicilor noștri. Ungurii au fost lăsați să creadă, tot așa ca și bulgarii, că se va ține seama de dorințele lor, la cererile pe care le-am făcut, în privința asta (a se vedea actele oficiale), mi s-a răspuns că nu e treaba mea să mă ocup de Banat, nici de Transilvania!!!

Rapoartele și actele diferite schimbate în momentul acela arată limpede punctele care mă deosebeau de părerea guvernului. N-am vrut să fac nicio polemică.

Cu toate acestea, nu puteam să refuz transmiterea mai departe a plângerilor românești referitoare la pretențiile nejustificate comise de bulgari, în Dobrogea, de unguri, în Transilvania, și de sârbi, în Banat. Rezultatul a fost acela că m-am pomenit interzis de a trimite ofițeri în misiune și acuzat de a fi un rău camarad al generalilor Henrys și Chretien; de asemenea, mi s-a opus o dezmințire, din partea ministrului de Externe, în privința acțiunilor sârbilor, chiar în clipa când primeam comunicări despre versiunile generalilor Farret și Henrys, care confirmau faptele dezmințite!

Este de remarcat că ministrul Franței de la București, atât Saint-Aulaire, Robert de Flers, care l-a înlocuit ca însărcinat cu afacerile, cât și colaboratorii mei cei mai direcți, generalii D'Anselme și Patey, au fost de părerea mea, fără nicio rezervă. Li s-a arătat asprime, pentru acest fapt!

[...] O ultimă greșeală avea să fie comisă față de rege și față de Înaltul Comandament Român. În trecerea sa pe la București, generalul Franchet d'Esperey a propus ca trupele românești să fie repartizate în două grupuri: pe frontul dinspre Ungaria și pe frontul Basarabiei, sub ordinele generalilor francezi. Acest fapt însemna călcarea unei prerogative a regelui, la care el ținea cel mai mult; iar acest proiect, căruia nu i s-a dat nicio urmărire, a provocat o vie emoție în armata română. Totuși, mi se atribuie mie răspunderea eșecului acestei idei...

(Fragmente preluate din lucrarea General H.M. Berthelot, *Jurnal 1916-1919*, traducere dactilo după ediția General Henri Berthelot, *Mémoires et Correspondance. 1916-1919*, Edited by Glenn E. Torrey, Columbia University Press, New York, 1987).